

Yadra!

OKOSITA 2013



Ena Vakacava na
Dede ni Nomu Bula?

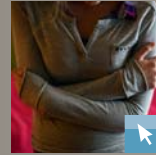


Ena Vakacava na Dede ni Nomu Bula?

TABANA E 6-9

- 3 DIGOVI VURAVURA
- 4 IVAKASALA INA VUVALE
Vakamavoataki Koya ga o Luvemu iTabagone
- 10 VAKATAROGI
Vakamacalataka Nona Vakabauta e Dua na Vuniwai ni Sui
- 12 VAKABAUTA
Meda Vakabauta na Le Tolu Vakalou?
- 14 NA RAI NI IVOLATABU
Alakaolo
- 16 BULA VAKAIDEWADEWA SE BULI?
iWalewale ni Nona Vuka na Albatross

TEENAGERS

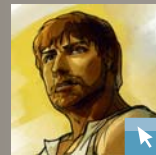


YOUNG PEOPLE ASK . . . **WHY DO I CUT MYSELF?**

E kaya o Jerrine “Ena gauna kece au vakamavoataki au kina e vaka au sega ni vakila na veikila era tu wavoliti au, au nanuma ni sa wali kina na noqu leqa.” E levu na itabagone e nodra ivalavala mera dau vakamavoataki ira ga. Na cava na vuna? Era cakava me ka wale ga ni veimurimuri? Ke o dau cakava qo, na cava mo cakava mo muduka kina?

(Rawa ni wiliki ena vosa vakavalagi, rai ena ulutaga BIBLE TEACHINGS > TEENAGERS)

CHILDREN



Wilika na italanoa vakaivolatabu. Mo qai cakava vata kei luvemu na ka e tukuni kina. Vukey koya me kilai ira vinaka na talanoataki ena iVolatabu, me kila tale ga na itovo savasava.

(Rawa ni wiliki ena vosa vakavalagi, rai ena ulutaga BIBLE TEACHINGS > CHILDREN)

O via kila eso tale na ivakamacala se mo vulica wale na iVolatabu?

Rai ena www.jw.org se volavola qai vakauta ina dua na katonimeli qo.

JEHOVAH'S WITNESSES: VITI: PO Box 23, Suva.
OSITERELIA: PO Box 280, Ingleburn, NSW 1890.
O rawa ni raica na lisi ni katonimeli kei na itikitiko kece e veiyasa i vuravura ena www.jw.org/en/contact.



MERIKA

E veisiga era vakamatei ira ga e sivia e le 20 era a lewe tu ni mataivalu mai Merika. E veivula e rauta ni 950 na sotia luvaisulu, era qaravi tiko ena Department of Veterans Affairs mai Merika, era dau via vakamatei ira ga.

JAINA

E ripotetaka na *China Daily*: “E voleka ni veimama na yalewa era vaqara cakacaka ena so tale na vanua e Jaina era bukete ni bera nira vakamau, e tubu na kedra iwiliwili na buketeisala ni vakatauvatani kei na 30 na yabaki sa oti.” Sa “vaka-donui” tale ga e kea “mera tiko vata na tagane kei na yalewa ni bera nira vakamau.”

ITALI

“Sa sega ni qai kaukaua na lotu [Katolika] ena veivanua vutuniyau e Urope kei Merika. Sa madra mai na neimami ivakavuvuli ni lotu, e ka levu na neimami valenilotu, sa ra lala na nodra vale na sista, sa ra sega ni vakayacora vinaka nodra itavi na iliuliu ni lotu, sa sivia tale ga na solevu qai levu na mataqali isulu era dau dara na bete. . . . E se muria tiko ga na Lotu na ivakavuvuli makawa.”—Vakatarogi na kadinala ni lotu Katolika o Carlo Maria Martini, qai tabaka ena dua na gauna emuri na niusiveva na *Corriere della Sera*.



Sotia: U.S. Marine Corps photo by Spc. Cory Grogan/Released; kadinala: AP Photo/Luca Bruno



KIRISI

Sa laurai tale tiko e Kirisi na mate na malaria, dina ga ni sa voleka ni kawaboko ena 1974. E dikevi ni vakavuna qori na leqa vakailavo kei na kena sega ni vakatorocake-taki na tabana ni bula.



IDIA

Dina ni sa veisau na gauna, ia e laurai ena dua na vakadidike ni 74 na pasede na lewenivanua era se vinakata tiko ga mera dau digia na itubutubu na wati luvedra, mai na nodra digia ga o luvedra na watidra. E rauta ni 89 na pasede era vinakata mera tiko vata ga kei ira na wekadra ena dua na vale mai na nodratou tiko vata ga o tama, tina kei ratou na gone.



Vakamavoataki Koya ga o Luvemu iTabagone



VEIKA DREDRE

Ke o kila ni dau nakita o luvemu itabagone me vakamavoataki koya ga, de dua o na veinanuyaka: ‘Na cava e cakava kina ya? E via vakamatei koya beka?’

De dua e sega ni nona inaki qori. E rairai dua tiko nona leqa qai vinakati me vukei. O na vukei koya vakacava? E vinaka mo vaqaga mada na vuna e dau vakamavoataki koya kina.

Ni dua e vakamavoataki koya ena talaka na yagona, mokuta, se cakava eso tale na ka me mavoia kina.

VUNA E YACO KINA

Ka wale ga ni veimurimuri? E macala ni so na itabagone era vakamavoataki ira ena nodra veimurimuri. Ena yasana a dua, e sega dina ni ka ni veimurimuri na nodra vakamavoataki ira e levu. Baleta na cava? Ni dau caka vakavuni na ivakarau qo, o ira era dau cakava era sega ni vinakata me kilai. E tukuna o Celia,* e dua na goneyalewa yabaki 20: “Au sega ni vinakata me dua e kila na ka au cakava. Au qai dau vunitaka sara vakavinaka na noqu mavoia.”

Era vinakata beka mera kauaitaki? De dua era vakamavoataki ira eso mera kauaitaki kina. Ia o ira era vakamacalataki ena ulutaga qo era sega ni vinakata me kilai na ka era dau cakava. Ena yasana adua, a tukuna e dua e dau vakamavoataki koya tu e liu ni a *diva* me dua e raica na nona mavoia me rawa ni vukei totolo.

Na cava ga era vakamavoataki ira kina? E levu na ka e vakavuna mera cakava kina qori na itabagone. Ia na vuna levu duadua nira *kinoca voli na ka era rarawataka*. E vakamacalataki ena ivola *Cutting*, a vola o Steven Levenkron e dau dikeva na mona, ni so era dau vakamavoataki ira me vakaseavutaka na nodra rarawa.

Vakacava ke o beitaki iko? De dua o na nanuma ni o vakavuna na nona vakamavoataki koya o luvemu ni o sega ni qarava vinaka nomu itavi, ia kua ni leqataka qori, e bibi ga mo kauaitaka na ka o na cakava mo vukei koya kina.

* Sa veisau eso na yaca ena ulutaga qo.



KA O RAWA NI CAKAVA

Uqeti luvemu me talaucaka nona leqa. Qo eso na ka o rawa ni cakava.

Vosa vakayalovinaka. Kua ni cudru ke tukuna vei iko o luvemu ni dau vakamavoataki koya. Vosa ga vakamalua, me tau tale ga vakayalovinaka.—*iVakavuvuli vakaivolatabu: 1 Cesalonaika 5:14.*

Lewa vinaka nomu taro. Kena ivakaraitaki, o rawa ni tukuna: “Au kila ni o dau sevaka eso na ka me baleti iko, ia na cava e vakararawataki iko vakalevu?” se “Na cava o nanuma meu cakava ke o lomaleqa se lomabibi?” se “Na cava o vinakata meu cakava me daru veivolekati tiko ga kina?” Rogoci koya vinaka, kua ni vosa takoso.—*iVakavuvuli vakaivolatabu: Jemesa 1:19.*

Ni dua e dau vakamavoataki
koya ena dredre me talaucaka
nona rarawa

Vukei luvemu me donu nona rai. Eso na itabagone era dau vakamavoataki ira nira sevaka eso na ka me baleti ira, e bibi gona mo vukei luvemu me kauaitaka eso na ka e vinaka kina. O rawa ni kerei koya me vola e tolu mada ga na ka e taleitaka me baleti koya. E kaya e dua na goneyalewa o Briana*: “Niu vola eso na ka au rawa ni cakava, au sa qai kila ni tiko eso na ka au vinaka kina.”

Uqeti luvemu me masu vua na Kalou o Jiova. E tukuna na iVolatabu: “Moni biuta vua na nomuni lomaocaoca kece, ni kauaitaki kemuni o koya.” (1 Pita 5:7) E kaya o Lorena, e yabaki 17: “Au saga meu talaucaka na lomaqu vua na Kalou o Jiova ena gauna au dau vakasamataka kina meu vakamavoataki au. Qori e vukei au ena noqu sasaga meu muduka na ivakarau ya.”—*iVakavuvuli vakaivolatabu: 1 Cesalonaika 5:17.* ■

* Levu na gauna e dau ivakatakilakila ni lomabibi kei na so tale na mate na nodra vakamavoataki ira eso. Ke yaco qori, e gadrevi mera dikevi vakavuniwai. E sega ni vakatututaka na *Yadra!* na mataqali vei qaravi vakavuniwai me caka. Ia me vakasamataka vinaka na lotu vaKarisito se vei qaravi cava e ganiti koya qai salavata kei na ivakavuvuli vakaivolatabu.

TIKINIVOLATABU BIBI

“Vosa vakayalovinaka vei ira na yalolailai.”—1 Cesalonaika 5:14.

“Me totolo ni vakarorogo na tamata yadua, me berabera ni vosa.”—Jemesa 1:19.

“Kua ni cegu ena masu.”
—1 Cesalonaika 5:17.

“AU SA QAI TUKUNA VEI TINAQU”

“Oti toka e dua na gauna, au sa qai tukuna vei tinaqu niu dau vakamavoataki au. Au nanuma ni na cudru, ia e vosa ga vakayalovinaka vei au. A rarawataka ga niu a sega ni talaucaka vua na noqu leqa. A vinakata dina me vukei au. Au lomavakacegu sara ga niu sa vakaraitaka vua na ka au cakava. Dua na ka nona lomani au, qori na ka au a vinakata tu.”
—Celia.

Me ikuri ni ivakamacala, raica na ulutaga “Young People Ask—Why Do I Cut Myself?” E rawa ni laurai ena neimami Web site na www.jw.org

(Rawa ni wiliki ena vosa vakavalagi, rai ena ulutaga BIBLE TEACHINGS > TEENAGERS)





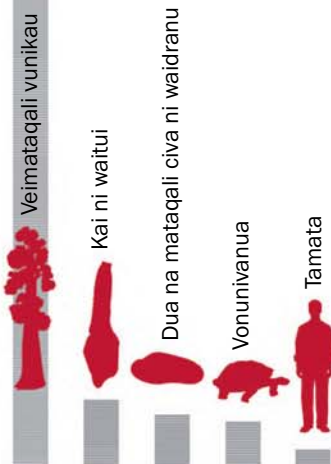
Ena Vakacava na Dede ni Nomu Bula?

A SUSUGI voli ena dua na su (zoo) mai *Ositerelia* e dua na vonunivanua o Harriet, a mate ena 2006 ni sa yabaki 175. E dede sara na nona bula ni vakatauvatani kei keda. Ia e tiko eso tale na kabula era bula balavu sara mai na vonunivanua. Qo eso na kena ivakaraitaki.

- Era kaya na dauvakadidike mai Finiladi ni tiko e dua na mataqali civa ni waidranu e rawa ni bula me 200 na yabaki.
- Dua na kai ni waitui na *quahog* e rawa ni bula me sivia e 100 na yabaki, e laurai tale ga ni rawa ni bula me sivia e 400 na yabaki.
- Eso na vunika me vaka na vunipaini na *bristlecone*, na vunika vakaitamera na *sequoia*, dua tale na mataqali paini na *cypress* kei na *spruce* e rawa ni bula tu me vica na udolu na yabaki.

Ia na tamata—na ibulibuli uasivi e vuravura—e bula ga me 80 se 90 na yabaki se mani vakacava noda sasaga meda bula balavu!

Na cava o nanuma, e dodonu me 80 ga na yabaki na dede ni noda bula se rawa ni tawamudu? Era vakabauta na tamata ni vuku vakasaenisi e tu nikua kei na torocake ni ivakatagedegede ni veiqaravi vakavuniwai ena vakabalavutaka na noda bula.



Ena Rawati ena Veika Vakasaenisi?

Na vakadidike vakasaenisi nikua sa yaga ena tabana ni bula, e torocake tale ga kina na ivakatagedegede ni vei qaravi. E kaya na mekesini na *Scientific American*: “Sa lai-lai na iwiliwili ni tamata era mate [e Merika] ena mate veitauvi kei ira na gone era sucudole. Mai na yabaki 1960 sa lutu ena 75 na pasede na iwiliwili ni gone era mate era yabaki tolu lako sobu.” Ia e sega ga ni rawa

“Sa oti e vicasagavulu na yabaki na vakadidike vakasaenisi, se sega ga ni kilai na vuna eda qase kina”

ni vakabalavutaka na noda bula na vakadidike vakasaenisi. E kaya e dua tale na itabataba ni *Scientific American*: “Sa oti e vicasagavulu na yabaki na vakadidike vakasaenisi, se sega ga ni kilai na vuna eda qase kina.” Ia “e dikevi ni vakavuna na noda qase na kena sa sega ni cakacaka vinaka e levu na sela yaga ena yagoda.” E tomana: “Ke vu ni bula vaqase na kena sega ni cakacaka vinaka na sela qori, kena ibalebale ni rawa ni vakavinakataki.”

Era saga eso na saenitisi mera kila na vuna eda qase kina kei na tauvimate e salavata mai. Era dikeva tale vakavinaka na ituvatuva ni noda sela, era vakatoka na vakadidike qori me *epigenetic*. Na cava na *epigenetic*?

Me saumi qori, e vinaka meda kila tiko ni volai tu ena sela ni yago eso na itukutuku bibi me rawa ni buli tale kina na sela vou. E levu na itukutuku qori e laurai ena *genome*, e dusia na DNA kece e tiko ena dua na sela. Ia ena dua na gauna wale ga qo era dikeva na saenitisi e dua tale na ituvatuva e tiko ena dua na sela, ra qai vakatoka me ‘*epigenome*.’ Koya gona, na ibalebale ni *epigenetic* oya na kena dikevi vakatitobu na

ituvatuva vakasakiti ni sela qori kei na sala era cakacaka vata kina.

Na tikitiki ni sela somidi e buli kina na *epigenome* e duidui sara na kena irairai mai na DNA. Na DNA e vaka na irairai ni kabakaba tatakelokelo, ia na sela na *epigenome* e tavutonotono e dau kabita na DNA. Na cava na itavi ni *epigenome*? E lewa na cakacaka ni noda sela ena DNA, me vaka ga e dua e liutaka na matabani. Ena tala na sela cava me na lai cakacaka ena vanua e gadrevi kina ena yagoda. Ena vakatulewataka tale ga na ka me cakava na noda sela ena gauna eda sotava kina e dua na ituvaki, me vaka na noda vakalutu kana, lomabibi, se da gaga ena kakana. Na vakadidike vou qo me baleta na *epigenome* e veisautaka na nodra rai na saenitisi me baleta na bula, era raica ni gauna e sega ni cakacaka vinaka kina na tikitiki ni sela qori e rawa ni vakavuna eso na mate, e vakavuna tale ga na bula vaqase.

E tukuna e dua e dau dikeva na *epigenetic* o Nessa Carey: “Na kena sega ni cakacaka vinaka na noda sela e vakavuna na mate ni mona na *schizophrenia*, sasala ni isema ni yago, kenisa, kei na momosi ni yago.” E “vakavuna tale ga meda qase.” Na nodra dikeva na saenitisi na sela ni yagoda, era kila kina eso na mataqali vei qaravi meda bulabula vinaka kina kei na iwali ni so na mate me vaka na kenisa. Na ka era dikeva qori era kaya kina ni rawa nida bula balavu. Ia ena gauna mada ga qo se sega ni vakadeitaki e dua na ka. E kaya o Carey: “Keimami nanuma ni vinaka meda se kania tiko ga vakalevu na kakana draudrau da qai vakaukaua yago [me bau balavu toka kina na noda bula].”

Na cava eda saga tiko ga kina meda bula balavu, se meda bula tawamudu? Se me vaka e tukuna na niusiveva mai Peritania na *Times*, ni so era nanuma nira na bula tu ga nira vakabauta ni tawamate rawa na yalo, veivakaturi, se na dewa ni bula ina dua tale na ka. Ia meda dikeva



Bulabula Vinaka Qai Dede Nomu Bula ena Gauna Qo

Ena dua na vakadidike vakairogorogo erau vakayacora o Howard S. Friedman kei Leslie R. Martin me baleta e sivia e le 1,500 era sucu ena rauta na yabaki 1910, e tukuni kina ni bula balavu e vakatau tiko ena noda qaqarauni kei na noda dauveimaliwai. E tukuna o Friedman kei Martin: “Era daukauaitaka na nodra bula o ira era qaqarauni, era na sega ni cakava na ka e ririkotaki kina nodra bula. Era na sega ni dauvakatavako, gunu sivia, vakayagataka na wainimategaga, se draiva vakalialia. Nira vodo motoka era na dara na kena beleti ra qai muria na ivakasala ni vuniwai. Era na sega ni cakava vakasivia e dua na ka era kila ni na vakaleqa na nodra bula.”

O ira na dauveimaliwai era na bula balavu baleta ni “levu nodra [itokani] *ra qai* . . . dauveivukei.” Erau tukuna o Howard S. Friedman kei Leslie R. Martin nira sega ni duavata na saenitisi ena ivosavosa: “Era mate totolo na tamata vinaka, era bula balavu na tamata ca. Ia eda rawa ni kaya . . . nira dau mate totolo na tamata ca, ia na tamata vinaka era na bula balavu.”

mada na vuna eda sega ni bula balavu kina ena gauna qo.

Na Cava Eda Via Bula Tawamudu Kina?

Ena vica na udolu na yabaki sa oti, era saga na tamata mera kila na isaunitaro qori. Vakacava e tiko e dua na isaunitaro matata qai veivakacegui, ni laurai vata kei na keda ibulibuli kei na noda gagadre meda bula tu ga? Io, e milioni era duavata kina! Na cava na vuna? Nira sa kunea ena ivolatabu na isaunitaro veiganiti me baleta na keda ibulibuli.

E vakamacalataki ena imatai ni ivola ena ivolatabu nida duidui sara mai na kabula tale eso, e dina ni so na ka eda tautauvata kina. Kena ivakaraitaki, eda wilika ena Vakatekivu 1:27 nida buli meda ucuya

na Kalou. Ena sala cava? E buli keda meda dauloloma, meda lewadodonu, meda vuku tale ga. Ni sega ni vakaiyalayala na nona bula na Kalou, e buli keda tale ga me tiko vei keda na gagadre qori. E kaya na Dauvunau 3:11 ni ‘vakatikora e lomada na gauna e sega ni mudu.’

Na levu ni ka e rawa ni katona na noda mona e vakadinadinataka nida a buli meda bula tawamudu. E vakamacalataka na *Encyclopedia of the Brain and Brain Disorders* ni “sega ni vakaiyalayala” na ka eda rawa ni vakasamataka. Ena sega gona ni vakaibalebale ke levu na ka e rawa ni katona noda mona da qai sega ni vakayagataka. Io, e levu na ivakadinadina ni buli na tamata me bula tawamudu me vaka na nona inaki taumada na Kalou. Na cava ga eda qase kina, rarawa, da qai mate?



Vuna Eda Qase Kina da Qai Mate

Erau uasivi na imatai ni veiwatini, e soli tale ga vei rau na galala ni vakatulewa. Ia e ca ga ni rau vakayagataka cala na galala qori rau qai talaidredre vua na Dauveibuli.* (Vakatekivu 2:16, 17; 3:6-11) Na nodrau talaidredre se nodrau valavala ca e vakavuna me rau madua qai vakaleqa na nodrau lewaeloma. E vakacacana tale ga na ituvaki ni yagodrau, e vakamalumalumu-taki rau tiko ga me yacova ni rau mate. E kaya na 1 Korinica 15:56 ni “bati gaga ni mate na ivalavala ca.”

Nida kawa mai vei rau o Atama kei Ivi, eda sega ni uasivi, qai dau malele na loma-da ena ka ca. E kaya na Roma 5:12: “Ena vuku ni dua ga na tamata e curu kina i vuravura na ivalavala ca kei na mate ena vuku ni ivalavala ca, mani dewa na mate vei ira na tamata kece ga ni sa valavala ca na tamata kece ga.”

Na cava eda raica ena ka sa tukuni oti mai? Era na sega ni kila rawa na saenitisi na sala meda bula tawamudu kina. E kila duadua ga na Kalou, ena vakaotia na ivalavala ca e vakavuna tiko meda sega ni bula balavu. E vakadeitaka sara ga na iVolatabu ni na cakava dina qori!

“Ena Vakaotia Sara na Mate”

E dua na ka bibi sa cakava na Kalou me vakaoti kina na ivalavala ca kei na mate. A talai Jisu Karisito mai me mai mate ena vukuda. E yaga vakacava vei keda na nona mate? A sucu uasivi o Jisu qai “sega ni valavala ca.” (1 Pita 2:22) A rawa gona ni bula balavu, ia e tu vakarau me solia na nona bula uasivi me bokoci kina na noda ivalavala ca. Io, a solia na nona bula o Jisu me “kedra ivoli e lewe levu.” (Maciu 20:28)

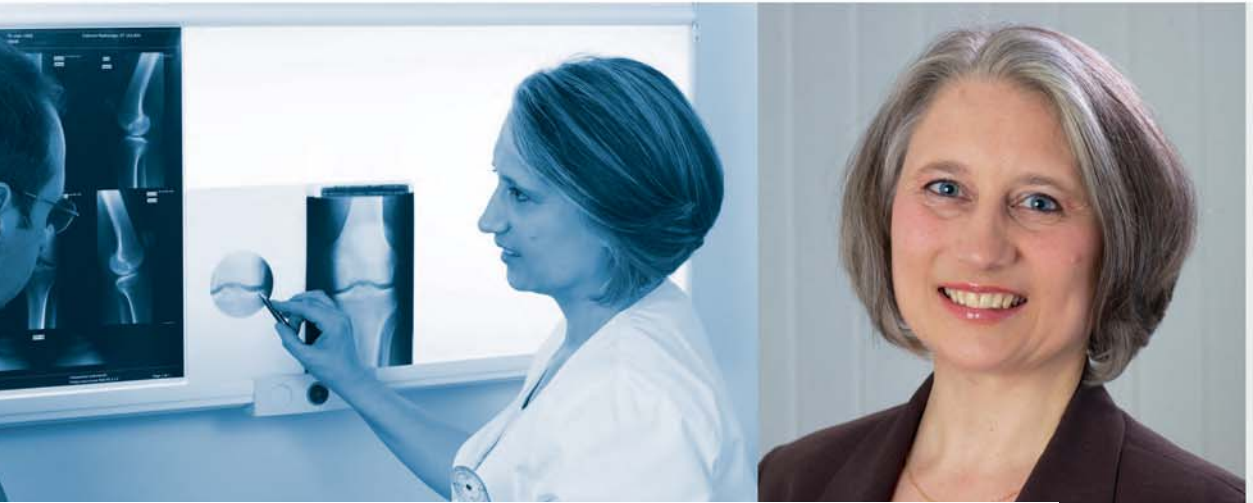
* Na nodrau talaidredre o Atama kei Ivi e votu kina e dua na ile bibi me baleta na veiliutaki ni Kalou. E kilai ena ile qori na vuna e vakalaiva tiko kina na Kalou me yaco na ivakarau ca. E vakamacalataki qori ena ivoladusidusi vakaivolatabu *Na Cava Sara Mada e Kaya na iVolatabu?* O rawa ni wilika ena www.jw.org.

Sa voleka na gauna me na taucoko kina na yaga ni ivoli qori. Ena yaga vakacava vei iko? Dikeva mada na tikinivolatabu qo:

- “Na levu ni nona lomani vuravura na Kalou e solia kina na Luvena e dua-bau ga e bulia, mera kua ni rusa o ira era vakabauti koya, mera *rawata ga na bula tawamudu*.”—Joni 3:16.
- “Ena *vakaotia sara na mate* ko koya; ia na Turaga ko Jiova ena tavoya na wai ni mata mai na matadra na tamata kecega.”—Aisea 25:8.
- “Na iotioti ni meca me *vakamalumalumu-taki o mate*.”—1 Korinica 15:26.
- “E sa tiko vei ira na tamata na vale ni Kalou . . . Ena qusia tale ga na wainimata kece mai na matadra, sa na *sega tale na mate*.”—Vakatakila 21:3, 4.

Ena vakacava na dede ni noda bula? E tukuna vakamatata na iVolatabu na kena isau: *Eda rawa ni bula tawamudu na kawa-tamata*—ena yaco qori ni sa vakaotia na Kalou na veika ca kece e yaco tu e vuravura. (Same 37:28, 29) A nanuma vinaka tu o Jisu na inuinui qori ena nona tukuna vua na turaga a vako tu e yasana: “Daru na tiko vata mai Parataisi.”—Luke 23:43.

E buli keda na Kalou me tiko vei keda na gagadre ni via bula tawamudu qai yalataka ni na vakaceguya na gagadre qori. (Same 145:16) Ia e tiko na ka meda cakava. Ena vinakati meda vakabauta na Kalou. E kaya na Iperiu 11:6: “Ke sega na vakabauta ena sega ni vakamarautaki koya [Kalou] rawa e dua, ni o koya e torova na Kalou e dodonu me vakabauta ni bula dina tiko o koya, ni na vakaicovitaki ira tale ga era vakasaqarai koya ena yalogu.” Na vakabauta qori e sega ni yacana wale ga, ia me yavutaki ena noda kila na ka dina ena iVolatabu. (Iperiu 11:1) Ke o via kila na kena yavu, o rawa ni taroga e dua na iVakadinadina i Jiova ena nomu yalava, se raica na neimami Web site na www.jw.org. ■



Vakamacalataka Nona Vakabauta e Dua na Vuniwai ni Sui

O Doketa Irène Hof Laurenceau e vuniwai ni sui mai Suwitisiladi. A sega ni vakabauta tu ni bula dina na Kalou. Toso na gauna sa qai kila ni bula dina na Kalou, e buli keda tale ga. E vakatarogi koya na *Yadra!* me baleta nona vakabauta kei na nona cakacaka.

Na cava o taleitaka kina na ka vakasaenisi?

Au dau taleitaka na veikabula niu se gone. Au susu e Richterswil, e dua na koro totoka mai Suwitisiladi, e toka ena yasa ni drano na Zurich. Keitou dau taubale vakavuvale, qai dau vakamacalataka vei au na manumanu kei na vunikau keitou raica.

Na cava o vinakata kina mo vuniwai ni sui?

A veivuke tu vakalailai o tamaqu ena vanua ni veisele ena

dua na valenibula e kea. E dau wewenigusuna na veika e raica ena gauna ni veisele. Qori e uqeti au sara ga meu vulica na veika me baleta na veisele. Au mani dua sara na vuniwai ni sui niu taleitaka na veika kece e okati ena cakacaka qori. O ira na vuniwai ni sui era vaka na idinia nira vakavinakataka na sui, masela, kei na ua me rawa nida veitosoyaki.

Au taleitaka tale ga niu dau raica nira sa bula vinaka o ira au qarava. Au marautaka dina noqu qaravi ira na lewenivanua.

Na cava o sega ni vakabauta kina ni tiko na Kalou?

Au se tekivu vakatitiqataka na Kalou niu se itabagone. E rua na vuna, kena matai, niu sega ni taleitaka na nodra ivakarau vakasisila na iliuliu ni lotu. Kena ikarua, era vakabauta na noqu qasenivuli na bula vakaidewadewa. Au mani vakabauta tale ga qori ena gauna au lai vuli kina ena dua na univesiti.

Na cava o vakabauta kina na bula vakaidewadewa?

Au vakabauti ira na parofesa. Au vakabauta ni dua ga na vanua era kawa kece mai kina na manumanu baleta ni tiko eso na ka era tautauvata kina, au vakabauta tale ga ni dau veisau na *gene* me lai vinaka cake kina na ibulibuli ni dua na kabula (genetic mutation).

Na veisau ni noda *gene* e sega ni rawa ni bulia na duruda vakasakiti

Na cava e veisau kina nomu rai?

A sureti au e dua na noqu itokani ena nodra soqoni na iVakadinadina i Jiova. E uqeti au na ivunau momona au rogo-ca kei na nodra veikauaitaki na lewe ni ivavakoso. A qai siko-vi au yani e dua na marama ena ivavakoso ya, au mani taro-gi koya, “Au na kila vakacava ni dina na ka e volai ena iVola-tabu?”

A vakaraitaka vei au e levu na ka e yaco tu nikua sa parofisai-taki tu mai ena iVolatabu. Kena ivakaraitaki, a parofisaitaka o Jisu ni na yaco ena iotioti ni veisiga qo na ivalu, “uneune kaukaua,” ena tatara na “mate-dewa, qai vakilai na leqa ni ka-kana.”¹ E vakaraitaka tale ga vei au na parofisai me baleta na tikoyavavala, na levu ni koko-koco kei na ka ca e yaco tu ni-kua.² Qori e uqeti au sara ga meu vulica vagumatua na iVola-tabu, au vakabauta tale ga ni dina na ka kece e vakavuvuli-taki kina. Au mani dikeva tale se a tekivu vakacava na noda bula.

Na ka o dikeva qori, e sauma beka na nomu vakatataro me baleta na bula?

Io. Ena gauna au vulica tiko kina na iVolatabu, au a vakadi-keva tiko na kena dau sele na duru. Tekivu mai na icavacava ni veiyabaki ni 1960, sa qai matata vei ira na saenitisi na vakasakiti ni duruda. Era raica ni duruda e sega ni vaka na idi

ni katuba, me loki ga ena dua na vanua, ia e rawa ni veimoiya-ki. Na cakacaka vakasakiti qori e rawa kina nida taubale, dani-si, vakasisisi, kei na levu tale na ka.

E rauta ni 40 na yabaki nodra saga tiko na dauvakadidike mera vakatotomuria na ibulibuli ni duruda. Ia e dredre ni sa rui vereverea. Ke ra bulia mada ga e dua, ena sega ni dede sa na ca tale. Se mani vakacava na vinaka ni ka e buli kina, era tukuna na kena-dau ni na sega mada ga ni bau yacova e 20 na yabaki. E tiko e duruda na sela e rawa ni vaka-voutaki koya ga. Na veika vaka-sakiti e cakava na duruda, au vakadeitaka kina ni dua na Kalou vuku e bulia, sega ni bula vakaidewadewa.

Cava nomu rai me baleta na veisau ni *gene* kei na ka era tautauvata kina eso na manumanu?

Na ka era tautauvata kina na manumanu e dusia ni dua e buli ira kece. Ia na veisau ni noda *gene* e yaga ena so na ituvaki, ena sega ga ni lai vinaka cake kina e dua na ka bula baleta ni vakacacana na noda *gene*. Kena ivakaraitaki, e rawa ni yaga ena so na gauna na vakacalaka. Kaya mada ke ra via kaba e dua na siti na

meca. Mera yaco ina siti qori, era na kosova na wavu. A qai coqa na wavu e dua na sitima-nivanua mani vakacacana sara. Ena dua na yasana, e veivuke na vakacalaka qori ena nodra tarovi na meca mera kua ni valuta na siti, ia qori ena sega ni vinaka cake kina na ituvaki ni bula ena siti, ena dua tu ga. Na veisau tale ga ni noda *gene*, e sega ni vakavinakataka cake na ibulibuli ni dua na ka bula. Ke va qori, e macala ni sa sega tu ga ni rawa ni bulia na duruda vakasakiti kei na vo ni tiki-niyagoda.

Na cava e uqeti iko mo iVakadinadina i Jiova kina?

E veisautaka sara ga noqu bula na ivakavuvuli vakaivola-tabu. Dua na ka noqu qoroya na nodra duavata na iVakadinadina i Jiova niu gole ena dua na nodra soqo cokovata ni veimatanitu ena 2003. E levu kei-mami se qai sota vakadua nira gole mai na duidui vanua, ia e vaka ga keimami sa veikilai makawa tu mai. Na ivakarai-taki ni veilomani qori e uqeti au sara ga meu dua na iVakadinadina i Jiova. ■

1. Luke 21:10, 11.

2. 2 Timoci 3:1-5.



Meda Vakabauta na Le Tolu Vakalou?

E sivia e rua na bilioni era tukuna nira lotu vaKarisito. Levu vei ira qori era lewena na lotu e vakavuvulitaka na Le Tolu Vakalou—ni Tamana, Luvena kei na yalo tabu e dua ga na Kalou. Na gauna cava e mai taurivaki kina na ivakavuvuli ni Le Tolu Vakalou? E tokona beka na iVolatabu na ivakavuvuli qori?

ENA imatai ni senitiuri S.K., a vakacavari kina na volai ni iVolatabu. Ni oti e rauta e rua na senitiuri ena 325 S.K., a vakaturi eso na ivakavuvuli ena dua na bose mai Nicaea sa qai vakayagataki ena ivakavuvuli ni Le Tolu Vakalou. Na siti o Nicaea e tiko mai Esia Lailai sa kilai tu nikua me o Iznik, mai Taki. E tukuna na *New Catholic Encyclopedia* ni ivakavuvuli e vakaturi ena bose mai Nicaea e veivosakitaki kina na ibalebale ni ‘ivakavuvuli vaKarisito,’ wili kina na nodrau veiwekani na Kalou kei Karisito. Ni se qai oti ga e dua na senitiuri na volai ni iVolatabu, na cava me dikevi tale kina na nodrau veiwekani na Kalou kei Karisito? E buawa beka na ka e tukuna na iVolatabu me baleta na ulutaga bibi qo?

E KALOU O JISU?

Era veiletitaka o ira era kaya nira lotu vaKarisito na nodrau

veiwekani na Kalou kei Karisito ena gauna e veiliutaki tiko kina o Empara Constantine. Vakacava e Kalou dina o Jisu, se a buli koya na Kalou? A leqataka o Constantine de na vaka-

bulia na vuku ni Kirisi sa qai mai ciqomi me ivakavuvuli ni lotu vaKarisito. Koya gona ni cava na ikava ni senitiuri sa tete na ivakavuvuli qo me yacova mai nikua, wili kina na ivaka-

“Vei keda sa dua bauga na Kalou, na Tamada.”—1 Korinica 8:6, *Ai Vola Tabu*

leqa na nona veiliutaki na ulutaga e veiletitaki qori, mani kacivi ira kece na iliuliu ni lotu ena dua na bose mai Nicaea. Ia a sega ni nona inaki o Constantine me kila na dina ni ulutaga qori.

A tukuna vei ira na vica na drau na bisovi mera duavata, ia a dreve na nona sasaga. Mani vakatura ina matabose mera vakabauta ni o Jisu “e duabau ga” (*homoousios*) kei Tamana. Na vosa Le Tolu Vakalou era

vuvuli ni ikatolu ni kalou na yalo tabu.

VUNA MO KAUAI KINA

A tukuna o Jisu nira na “sokalous . . . vakayalo vei Tamada o ira era sokalous dina, ena yavutaki tale ga ena dina.” (Joni 4:23) E volai ena iVolatabu na ka dina qo. (Joni 17:17) E tukuni beka ena iVolatabu ni ratou dua ga na Kalou na Tamana, na Luvena kei na yalo tabu?

E sega ni bau kune ena iVola-



KENA IVAKAMACALA LEKALEKA:

- “Na Masu ni Vakabauta a sega ni vakadonui ena iMatai ni Bose mai Nicea (325) . . . e vakadonui ga ena iMatai ni Bose mai Constantinople (381),” e tukuna na *New Westminster Dictionary of Church History*.
- “Eratou tekivuna na Matabose mai Nicea ena 325 na ivakavuvuli [qai kilai e muri me Le Tolu Vakalou] ena nodra-tou tukuna ni ‘Luvena e duabau ga . . . kei Tamana.’” —*Encyclopædia Britannica*.

A tauyavutaka na ivakavuvuli ni Le Tolu Vakalou na imatai ni Bose mai Nicea (era nanuma na daudroini)

© SuperStock

tabu na vosa “Le Tolu Vakalou.” O Jisu tale ga a sokaloutaka na Kalou, qai sega ni tukuna ni rau tautauvata. (Luke 22:41-44) Ena gauna mada ga a vakaturi kina o Jisu ena yago vakayalo, a kacivi iratou tiko ga na nona imuri “taciq.” (Maciu 28:10) Vakacava era okati tale ga na imuri i Jisu mera taci koya na Kalou Kaukau Duadua? Segal! Era na okati ga mera luve ni Kalou ke ra vakabauti Karisito, na Luvena vakamareqeti. (Kalatia 3:26) Vakatauvatana mada eso na tikinivolatabu qo kei na ivakavuvuli a vakaturi ena bose mai Nicea.

Masu ni Vakabauta (Nicene Creed):

“Keimami vakabauta . . . e dua ga na Turaga o Jisu Karisito . . . oya ni duabau ga kei Tamana, Kalou mai na Kalou, Rarama mai na Rarama, Kalou dina mai na Kalou dina.”

Ka e kaya na iVolatabu:

- “Sa *uasivi* cake vei au [Jisu] ko Tamaqu.”—Joni 14:28.*
- “Au [Jisu] sa lako cake vei koya sa *Tamaqu*, ka Tamamudou; vei koya sa *noqu Kalou*, ka nomudou Kalou.”—Joni 20:17.
- “Vei keda sa *dua bauga na Kalou*, na Tamada.”—1 Korinica 8:6.
- “Me ia na vakavinavinaka vua *na Kalou, na Tama* ni noda Turaga ko Jisu Karisito.”—1 Pita 1:3.
- “Sa tukuna na veika oqo na Emeni [Jisu], . . . ai vakatekivu ni *cakacaka ni Kalou*.”—Vakatila 3:14. # ■

* Neitou na matanivola kala. Na tikinivolatabu kece e tauri mai na *Ai Vola Tabu*.

E vakamacalataki ena ivola, *Na Cava Sara Mada e Kaya na iVolatabu?* e rua na ulutaga qo: “Na Cava Sara Mada e Kaya na iVolatabu me Baleti Koya na Kalou?” kei na “O Cei o Jisu Karisito?” Ke o vinakata e dua na ivola qo, o rawa ni kerea e dua na iVakadinadina i Jiova se wilika ena www.jw.org.

“Na iVolatabu vaKarisito, wili kina na Veiyalayalati Vou, e sega ni bau cavuti kina na Le Tolu Vakalou se dua na kena ivakavuvuli.”—*Encyclopædia Britannica*.

“Era sega ni bau vakavuvulitaka na lotu vaKarisito taumada . . . na Le Tolu Vakalou, a sega tale ga ni dua na kena ivakadinadina matata ni bera na ikatolu ni senitiuri.”—*Library of Early Christianity—Gods and the One God*.

“A bulia na Lotu [Katolika] na vosa Le Tolu Vakalou me ciqomi kina na nona ivakavuvuli, e yavutaki na vosa qori ena ka era nanuma na vuku ena gauna ya.”—*Catechism of the Catholic Church*.



ALAKAOLo

E tabu na gunu alakaolo?

“Na waini, sa vakamarautaka na loma ni tamata, kei na waiwai sa lumilumisa kina na matana, kei na kakana sa kaukauwa kina na loma ni tamata.”

—Same 104:15.

KA ERA KAYA ESO E dau kena ivakarau ena levu na vanua me wai ni kana na alakaolo. Ia ena so tale na vanua era vakatabuya. Na cava e duidui kina na rai? E vakatau qori ena ivakarau vakavanua, kauaitaki ni bula, vakabauta, kei na levu tale.

KA E KAYA NA IVOLATABU E sega ni vakacala na iVolatabu ke da gunu alakaolo vakalailai, e vakacala ga na mateni kei na gunusivia. (1 Korinica 6:9, 10) O ira mada ga na tamata ni Kalou ena gauna makawa era gunu waini, e laurai tale ga vaka200 vakacaca ena iVolatabu na vosa waini. (Vakatekivu 27:25) E kaya na Dauvunau 9:7: “Mo kania e na marau na kemu kakana, ka gunuva e na yalo sa reki na memu waini.” Na waini e vakamarautaki keda, e dau vakayagataki gona ena so na soqo, me vaka na vakamau. A tiko ena dua na soqo va qori o Jisu qai vakayacora kina na imatai ni nona cakamana, ena nona vukica na wai me “waini vinaka.” (Joni 2:1-11) E dau wainimate tale ga na waini.—Luke 10:34; 1 Timoci 5:23.



E tukuni ena iVolatabu na levu ni alakaolo meda gunuva?

VUNA MO KAUAI KINA E veiyabaki e sega ni wili rawa na levu ni vuvale era rarawa ni dau gunusivia e dua vei rau na itubutubu se o rau ruarua. Na gunusivia e vakavuna e levu na vakacalaka, wili kina na coqa e gaunisala. Ni toso na gauna e rawa ni vakaleqa na mona, uto, liva, kei na kete.

KA E KAYA NA IVOLATABU E vinakata na Kalou meda lewa vinaka na ka eda kania se gunuva. (Vosa Vakaibalebale 23:20; 1 Timoci 3:2, 3, 8) Ke sega, eda na vakararawataki koya. E kaya na iVolatabu: “A dauveivakalialiai na waini, a daucudru na yaqona: Ia ko ira kece era vakacalai kina era sa sega ni vuku.”—Vosa Vakaibalebale 20:1.

E dua na sala e dau veivakacalai kina na alakaolo, oya ni rawa ni vakavuna meda cakava eso na itovo vakasisila. E kaya na Osea 4:11: “Na waini kei na waini vou sa kauta vakatani na loma ni tamata.” A vakadinadinataka sara ga qori o John.* Ni oti nodrau veiba kei watina ena dua na siga, a lai gunu ena dua na otela, mateni mani veibutakoci sara. A veivutunitaka na ka e cakava qai yalataka ni na sega ni cakava tale. Na gunusivia e rawa ni veivakaleqai vakayago, e vakaleqa tale ga noda veiweka-ni kei na Kalou. E tukuna na iVolatabu ni o ira na daumateni era na sega ni bula tawamudu.—1 Korinica 6:9, 10.

* Sa veisau na yaca.

*“Kua ni bobula
ena . . . dau gunu waini.”*

—Taito 2:3.

Gauna cava meda kua kina ni gunu?

VUNA MO KAUAI KINA E kaya na *World Book Encyclopedia*: “E dua dina na ka kaukaua na alakaolo.” Koya gona, ena so na gauna ena sega ni ka vakavuku meda gunuva mada ga vakalai-lai.

KA E KAYA NA IVOLATABU O ira na dau gunu ena gauna cala, e vaka ga era raica na leqa ra qai “lako tu ga yani.” E kaya na iVolatabu: “Sa dui vagauna na ka kecega,” wili kina na gauna meda kua kina ni gunu. (Dauvunau 3:1) Kena ivakaraitaki, eda na sega ni gunu ke da se sega ni yacova na kena yabaki, se da saga tiko meda biuta, se vakatabui vakavuniwai meda gunu. E levu era sega ni gunu nira lai cakacaka se gauna era cakacaka kina, vakabibi ke ra na vakayagataka eso na misini rerevaki. O ira era yalomatua era raica vakabibi na bula, era raica tale ga me isolisoli ni Kalou. (Same 36:9) Eda na doka na isolisoli qori nida muria na ivakavuvuli vakaivolatabu me baleta na alakaolo. ■

*“O koya sa yalomatua
ena vunitaki koya ni rai-
ca na leqa, ia o ira na
sega ni vuku era na
lako tu ga yani ra qai
veivutuni e muri.”*

—Vosa Vakaibalebale 22:3, “Good News Translation.”



iWalewale ni Nona Vuka na *Albatross*



© Minden Pictures/SuperStock

ESO na manumanu vuka era sega ni yavalata na tabadra nira vakanawanawa tu e maliwalala. Dua na kena ivakaraitaki na *albatross*. Na balavu ni tabana e 3.4 na mita, 8.5 na kilokaramu na kena bi, e rawa ni vukaca e vica na udolu na maile qai lailai sara na igu e vakayagataka! E rawa vakacava qori? Ena ibulibuli ni tabana kei na iwalewale ni nona vuka.

Vakasamataka mada: Ni tekivu vuka tubu i macawa na *albatross*, ena lokataka na tabana e dua na ua ni nona masela me vakatetaba tu ga, qori ena cegu kina na nona masela. E dau veivuke tale ga ena nona vuka vakabalavu na nona vakayagataka vinaka na cagi mai wasa.

Ena dua wale ga na gauna qo, era sa qai dikeva na saenitisi na sala era caka-va kina qori. Era biuta ena *albatross* e dua na misini e vakauta lesu ina kompiuta na itukutuku ni ka e cakava, era sa qai kila ni nona vuka voli e wasawasa ena sega ni vuka tu ga vakadodonu, ena vakatubutubu me saqata na cagi, sa qai vakalutulutu me muria na cagi me rawa ni sosomitaka na igu a vakayagataka. Era kaya na saenitisi ni iwalewale qori ena rawa nira vuka tu kina na *albatross* me vica na aua, ra sega mada ga ni yavalata na tabadra!

Na veika e dikevi qori ena vukeyi ira na idinia mera bulia na waqavuka porokaramutaki e lailai na waiwai e vakayagataka, e rawa sara ga ni vuka ni boko na idini.

Na cava o nanuma? Na iwalewale ni nona vuka na *albatross*, kei na ibulibuli ni tabana e bula vakaidewadewa se buli? ■

